

OTPOR RIBARA ZADARSKOG OTOČJA U XVI. STOLJEĆU PROTIV OBAVEZA SAMOSTANU SV. KRŠEVANA I ZADRU

NIKOLA ČOLAK

DALMATINSKO RIBARSTVO U DANAŠNJOJ HISTORIOGRAFIJI

Modernu historiografiju, koja na razvoj ljudskog društva gleda prije svega kroz ekonomski napredak toga društva, upravo zapanjuje, kako je u dosadašnjim historijskim djelima i raspravama malo mjesta bilo dano razvoju ekonomije, tom najvažnijem faktoru, na kome baziraju ostale grane ljudske djelatnosti. Kao što su pak sve ostale grane ekonomije u razvoju naroda Srednjeg i Novog vijeka do danas vrlo slabo istražene, tako je i razvoj ribarstva u prošlosti današnjoj historijskoj znanosti vrlo malo poznat. To osobito vrijedi za povijest ribarstva duž istočne obale Jadrana, u prvom redu duž naše dalmatinske obale. Teško je upravo i shvatiti, da je kraj onako bogate i bujne naše prošlosti na Jadranu popraćene bogatstvom isprava i ostalih pismenih vrela do početka 16. st. našoj znanstvenoj javnosti poznato tek kojih desetak isprava o ribarstvu u Dalmaciji. Prvi pokušaj publiciranja isprava o ribarstvu u Dalmaciji predstavljaju »Dokumenti za povijest ribarstva na istočnoj obali Jadranskog mora« akademika Grge Novaka.¹ Ali i ta vrela počinju tek s početkom 16. st.

Najstarija dosada poznata nam isprava, koja se tiče dalmatinskog ribarstva, datira iz približno god. 995., a nalazi se u arhivu bivšeg samostana sv. Krševana u Zadru, sada pohranjenom u Državnom arhivu u istom gradu. Ona nam govori, na koji je način stekao samostan sv. Krševana prava na dio od ulova riba u nekim lovištima riba u Zadarskom arhipelagu.² Uz tu ispravu nalazi se u istom arhivu do početka 16. st. o ribarstvu još jedanaest drugih isprava. Zaokružuju nam tu inače blijedu i tek s nekoliko crta označenu sliku sami spomeni ribara u istom fondu spisa samostana sv. Krševana kao i u notarskim spisima

¹ Vidi G. Novak, Dokumenti za povijest ribarstva na istočnoj obali Jadranskoga mora, sv. I. Zagreb, 1952., uvodnik akademika M. Mirkovića.

² Rački, Documenta 25.

zadarske općine. Ako tome još dodam sam statut zadarskih pomoraca i ribara, time sam više manje nabrojao sva vrela o ribarstvu u Zadarskom arhipelagu do početka 16. st. Za ribarstvo na ostalim dijelovima dalmatinske obale historijska su vrela još škrtija, jer je — sudeći barem na osnovu sačuvanih vrela — Zadarski arhipelag u srednjovjekovnoj Dalmaciji u ribarstvu vodio nad ostalim područjima.^{2a}

RIBARSTVO KAO EKONOMSKI FAKTOR U RAZVOJU DALMACIJE

Nije bez razloga rečeno, da snagu naroda čini more. Fenicija i Kartaga, Atena i Rim, Britanija i Amerika svojim historijskim razvojem u dovoljnoj mjeri pokazuju opravdanost tog mišljenja. More je tim narodima omogućilo, da razviju svoju ekonomsku snagu i prošire političku moć, da stave u pogon svoje stvaralačke fizičke i umne snage i da na taj način zavladaju čas ovim, čas onim dijelom svijeta.

Jednu od najjačih ekonomskih grana većine primorskih zemalja sačinjava ribarstvo; u nekim čak krajevima ribarstvo predstavlja jedinu ekonomsku snagu, od koje narod dotičnog kraja živi i razvija se. Riba kao prehrambeni artikal sačinjava u tim krajevima osnovnu hranu, a kao proizvedeni višak pretvara se u robu za izvoz kako u primorske krajeve manje bogate ribom, još više u kontinentalne zemlje. Riba kao roba postaje u tom slučaju sredstvo za stvaranje profita i akumulacije kapitala i preko profita i akumulacije kapitala postaje ona uzročnik ekonomske diferencijacije i eksploatacije s jedne i klasne borbe s druge strane.³

Ulov riba na većem dijelu istočne obale Jadranskog mora odvajkada je nadmašivao potrebe domaćeg pučanstva. *Pag* je bio istaknuto lovište tuna, na *Rabu* se znalo uloviti ribe na godinu u vrijednosti od 30.000 mlet. libri, fiskalna komora u *Trogiru* znala je od ribolova izvući na godinu 1.250 mlet. libri. U *Zadarskom arhipelagu Sali* na Dugom otoku s velikim skladištima u luci i u *Zadru* i *Kornatskom otočju* bijahu centar za lov na srdele, a *Veli* i *Mali Iž* središte za lovljenje skuša kasnije i srdela. Dublje u unutrašnjosti kopna ističu se kao bogata lovišta kamenica *Novigrad*, *Obrovac*, *Karin* i *Posedarje*. Vis je

^{2a} Literatura o predmetu je ova: Sabalich G., *La Dalmazia nel commercio della Serenissima*, Zadar, 1907., 21.; L. Calvi, *La Dalmazia nel suo commercio nell'Adriatico fino al periodo moderno*. Rivista Dalmatica god. 1925., sv. I. 33; Basioli J., *Ribolov u Kornatskom arhipelagu nekad i sada*. Morsko ribarstvo god. 1956., br. 2, 45.; C. de Marchesetti, *La Pesca lungo le coste orientali dell'Adria*, Trst, 1882., 1. V. Brunelli, *Forma matricule Marianorum et Piscatorum Jadre*, Dubrovnik, 1882.; A. Parenzo, *Un'inchiesta sulla pesca in Istria e Dalmazia (Décreti, relazioni, lettere)* 1764—1784. Venecija, 1894.; Skok P., *Naša pomorska i ribarska terminologija*, Split, 1933. Preštampano iz »Jadranske straže« br. 3—12. 1932. i 1—3. 1933. god.; A. Strgačić, *Dva priloga poznavanju prošlosti ribarstva na Dugom otoku*, Zadarska revija, god. 1955., br. 4, str. 246—252; Isti, *Cela sancti Johannis in Tilago*. Časopis za hrvatsku poviest god. 1943., br. 4, 316.

³ G. Novak, sp. dj. 45—49.

znao slati kako na istok, tako i na zapad po 14.000 srdela (valjda barila) i vaditi od toga godišnje koristi u vrijednosti od 4.000 dukata. Na ušću rijeke Neretve lovili su velike količine jegulja. Tu je lov na jegulje svake treće godine bivao davan u zakup za vrijednost od 100 cekina na godinu. *Dubrovnik* je od samog ulova riba znao dobivati na godinu po 120.000 forinti. Dalmatinska je obala sadržavala toliko bogatstvo riba, da su čak Istrani znali dolaziti u Dalmaciju i kupovati ribu; Puljani su bili poznati zakupci lova na naretljanske jegulje, a suhi su polipi bili čuveni i cijenjeni artikal u Austriji. Izvoz riba već od najstarijih vremena bio je toliki, da su često vladajuće klase znale rezervirati sebi neka područja za ribolov. Tako je 10. prosinca 1352. zadarski knez *Francesco Zorzi* bio prisiljen izdati nalog, kojim se lov na kamenice u zadarskoj luci rezervira samo za upravu grada.⁴ Akumulacija kapitala od ulova riba duž dalmatinske obale bila je tolika, da je u fantaziji »*Giovannija*«, Talijana iz Ferma, u polovici 16. st. narasla do te mjere, da je prema njegovu tvrđenju samo samostan sv. Krševana u Zadru od osmine ulova riba, koju je primio od ribara Zadarskog arhipelaga dobijao na godinu ni više ni manje nego 15 do 16 tisuća dukata.⁵ Jedna novija statistika kazuje nam stvarnu proizvodnu snagu našeg ribarstva: god. 1910. 16.879 ribara pomoću 5.288 ribarskih lađa ulovio je 12 i pô milijuna kilograma ribe prodane za 9 i pô milijuna kruna.⁶

EKONOMSKA SNAGA SAMOSTANA SV. KRŠEVANA U ZADRU

Nije moguće proučavati razvoj ekonomije u Srednjem vijeku, a da se ne uzme u obzir Crkva, kao jedan od najistaknutijih ekonomskih faktora toga doba. U Crkvi s druge strane samostani zauzimaju jednu od najjačih ekonomskih pozicija, jer je samostanima bio namijenjen najveći dio darovnica kraljeva, knezova, grofova i baruna, oporuke bogatih kršćana i kršćanki, legati za pokojne i t. d., jer su u njima živjeli vrlo često ljudi, koji su na sebi odražavali lik Kristove nauke kao ideal ondašnje vladajuće ideologije, i kao takvi ulijevali najviše povjerenja u duše vjernika, a u tome je vanjski kler često daleko zaostajao i zato od vjernika bio puno slabije potpomagan i nagrađivan.

Najstariji i najvažniji katolički red na Zapadu do poč. XIII. stoljeća, bio je benediktinski red, koji je god. 986. kod nas u Dalmaciji osnovao svoju maticu u Zadru — *samostan sv. Krševana*, iz koje se matice brzo iza spomenute godine prosulo duž naše obale i otočja kojih tridesetak benediktinskih samostana, koji su postali vrlo jaka kulturna

⁴ Sabalich, sp. dj. 21, bilj. 1^a.

⁵F. Rački, Prilog za povijest hrvatskih uskoka. Starine JAZU IX, 221: »E per poter mantenere detti monaci tutte le arte et pescatori offersono la decima de loro guadagni a essa chiesa; fu la moltiplicazione del pescie, che si pigliava l'anno nel territorio di Zara e quello che si salava di ogni specie che questa chiesa haveva d'entrata ogni anno 15 o 16 mila ducati e qualche volta di più«.

⁶ Sabalich, sp. dj. 21. — L. Calvi, sp. dj. 33.

žarišta i snažna ekonomska središta u pokrajini. U tome je, dakako, sve natkrilila sama matica — samostan sv. Krševana u Zadru.⁷

Već prvom darovnicom zadarskog priora *Maja*, plemstva i svećenstva spomenute god. 986. samostanu se potvrđuje samostanska zgrada, daruju mu se druge kuće i vinogradi, obrađene i neobrađene zemlje, pokretna i nepokretna imovina.⁸ Oko god. 995. samostan stječe pravo ribolova na *Dugom otoku* i na *Molatu*, o čemu će kasnije ovdje biti riječi.⁹ God. 999. *Agapa*, kći Dabra tribuna, oporučno ostavlja samostanu dvije kuće s dvorištima i vrtovima, zemlje u *Diklu*, dio svojih solana i drugih stvari od odjeće, crkvenog suda i paramenata.¹⁰ Daljim darovnicama raznih velikaša i bogataša, uključivši tu i neke hrvatske kraljeve i banove, samostan postaje vlasnik zemalja i vinograda u *Obrovici*, *Diklu*, *Kokićanima*, *Suhovarama*, *Kamenjanima*, *Čeprljanima*, *Sikiranima*, *Lukoranu*, *Brdima*, *Cerodolu* na otocima, brojnih kuća s vrtovima u gradu *Zadru*, stada ovaca, stoke, crkava i kapela kako u samom *Zadru*, tako i na otocima: na *Dugom otoku*, *Pašmanu*, čitavog otoka *Mauna*, na otoku *Vrgadi* i t. d. Bujica darova trajala je kroz prva dva stoljeća od osnivanja samostana, t. j. do početka 13. st.¹¹ U 13. st. darovi postaju sve rjeđi. Ekonomski se život samostana očituje onda u brojnim iznajmljivanjima zemljišta i vinograda na obradbu, čestim sporovima i parnicama zbog zemlje, pozajmicama u novcu i tome slično.¹²

Moralno i materijalno opadanje samostana u 13. st. treba dijelom objasniti s jedne strane političkom borbom samostana protiv zadarskog nadbiskupa i gradskog kneza, u kojoj je samostan stao na čelo naroda antimletački raspoloženog, i kneza i nadbiskupa, koji su težili Veneciji i vodili venetofilsku stranku u gradu, te poslije pada *Zadra* pod Veneciju samostan postaje žrtva i meta mletačkih represalija; s druge strane pojava franjevačkog i dominikanskog reda, kojih su se članovi ubrzo nakon osnutka pojavili i u *Zadru*, predstavljala je jaku konkurenciju starom samostanu, već umornom od političke borbe.¹³ Polovicom 15. st. pak samostan je dobio od samog pape *Nikole V. udarac*, od koga se više

⁷ Samostan sv. Krševana postojao je i prije toga, kako svjedoči oporuka zadarskog priora *Andrije* iz god. 918., gdje se veli: »Et in sancto Chrisogono dimitto uinea, que emi de Mezulo, et terre a Duculo que comparavi, et serum et ancillam, et centum capita de pecora, et uno panno de sirico, et uno sauano . . .« *Rački, Doc.*, 18. Iako se tu izričito ne kaže, da *Andrija* ostavlja to blago samostanu, samo se po sebi razumije, da sve to nije moglo ići samoj crkvi, nego i samostanu, koji je bio uz crkvu. Nije do danas utvrđeno, o kojem se to samostanu radi, iako većina historičara vjeruje, da je riječ o benediktinskom samostanu. Ovaj se međutim izričito kao benediktinski samostan spominje tek rečene 986. god. (*Rački, Doc.* 25).

⁸ Sp. dj. 25.

⁹ Sp. dj. 25.

¹⁰ Sp. dj. 26.

¹¹ Vidi *Rački, Doc.* 38, 41, 43, 47, 48, 59, 62, 71, 72, 80, 81, 84, 85, 91, 99, 100, 123, 175, 176. — *Smičiklas, Cod. Dipl.* II, 40, 44, 107, 184, 189, 235, 243 i t. d.

¹² Vidi *Smič, CD III*, 238, 254, 344, 359, 360 i t. d.

¹³ Sp. dj. III, 193, 214, 218, 235, 280 i t. d. Vidi i *Brunelli V., Storia di Zara, Venezia*, 1913., 378—383.

nikada nije mogao oporaviti. 30. prosinca 1447. spomenuti je papa nakon smrti opata *Crissave* (konac 1447) pretvorio samostan u *komendu*. Za prvog opata komendatara papa je bio postavio kardinala đakona sv. Marije Nove *Petra Barba (Barbo)*, koji 20. kolovoza 1464. postade papa *Pavao II.* Kardinal Barbo već sredinom 1448. posla u Zadar klerika iz Perugie *Nikolu Naisa* i svog brata mletačkog kavaljera *Pavla*, koji iznajmiše za 805 dukata na godinu zadarskom trgovcu ser *Pasinu* pok. *Julijana (Giuliano)* sve prihode samostana. Od spomenute svote ostavljeno je za uzdržavanje redovničke braće 300 dukata, 100 dukata je bilo određeno za obnovu samostanske zgrade, a preostalih 405 dukata išlo je u Rim kardinalu Barbu.¹⁴ Posljedica tog papina čina bila je ta, da se kardinal kao opat komendatar brinuo samo da ubere novac, koji mu je pripadao; to je isto činio i zakupac, kome je dobro i razvoj samostana bila deveta briga, a nezadovoljni su redovnici s takvim stanjem napuštali samostan, drugi pak su ostali, da u samostanu tavore grizući sebe u neradu i neimaštini.¹⁵ U tim su prilikama darovi samostanu sve rjeđi i slabiji, pogotovu u prvoj polovici 16. st. U tom svijetlu treba shvatiti borbu samostana sv. Krševana za svoja prava, koja je grčevito branio i u procesu, o kome je riječ i za vrijeme koje parnice je samostan materijalno bio toliko opao, da je bio prisiljen založiti i svoje srebrne kaleže kod gradske općine i kasnije moliti općinu, da mu dopusti posuditi dva kaleža od samostana benediktinki sv. Marije, kako će kasnije detaljnije biti o tome riječ. Tako je nekada najjači ekonomski faktor ne samo u gradu Zadru, nego zacijelo i u cijeloj Dalmaciji pao na niske grane, da je morao voditi parnice i za najsitnije stvari, pače je nastojao često proširiti svoja prava i na teren, na koji se njegova prava nisu protezala, kao što je bio slučaj u procesu, o kome je riječ.

RIBARSTVO U ZADARSKOM ARHIPELAGU DO POČETKA 16. STOLJEĆA

Da bi se shvatila pravna strana parnice, o kojoj je riječ, neophodno je potrebno povezati je sa starijim pravima i povlasticama grada i samostana, jer je parnica usko s time povezana. Osim toga ne samo sama parnica, nego i cijeli historijat ribarstva u Zadarskom arhipelagu daje nam uvid u ovu granu gospodarskog života u Dalmaciji i u privredne i društvene odnose ranijeg i kasnijeg Srednjeg vijeka.

Prve veze — kako sam već spomenuo — između samostana sv. Krševana i zadarskih ribara datiraju iz konca 10. st. s najstarijim spomenom ribarstva u Dalmaciji iz približno 995. god. U vrijeme naime zadarskog priora *Maja* bila su prodana za javne potrebe grada dva lovišta riba: jedno na otoku *Molatu*, a drugo na *Dugom otoku*, u uvali sv. Vikto-

¹⁴ G. Praga, Lo »Scriptorium« dell'Abbazia benedettina di san Grisogono in Zara, Rim, 1930. (separat iz Archivio storico per la Dalmazia, fasc. 39—49), str. 17.

¹⁵ DAZ (Državni arhiv Zadar), fond zadarskih notara, notar Nikola Lupović, instr. III., 22. rujna 1448. Vidi i fond samostana sv. Krševana kaps. XX., 1.

ra na mjestu zvanom *Megarus*, danas Magrovici. Zadrani su se otimali u kupovanju tih lovišta riba, jer su time stjecali pravo na četvrtinu od ulova riba. Zadarski se plemići, međutim, nisu mogli složiti pri diobi ribe, nego su se pritom svađali, pa čak i tukli.¹⁶ Zato se zadarski prior Maj dogovorio sa zadarskim plemstvom i pravo ribolova na Dugom otoku i na Molatu ustupio samostanu sv. Krševana u prisutnosti njegova opata Trazona i ostalih redovnika tog samostana. Rački u regestu ove isprave bez razloga sužuje ovu darovnicu zadarskih plemića samo na Dugi otok, jer ta restrikcija u spisu nije sadržana. Bio je to javno-pravni čin izvršen u prisutnosti samog priora Maja i 12 zadarskih tribuna. Taj nam čin svjedoči, da je Zadarski arhipelag sačinjavao sastavni dio zadarske komune i uprava je grada imala pravo raspolagati javnim dobrima na teritoriju komune. Očito je, da su zadarski otočki ribari davali gradu četvrtinu od ulova riba, prije nego je grad prodao spomenuta lovišta zadarskim plemićima. Ovim je činom samostan sv. Krševana postao vlasnik i nosilac tih prava. Upadljivo je nadalje, da ovom javno-pravnom činu prisustvuju sve sami tribuni, a kasnija dažbina zadarskih otočkih ribara, koju će ribari davati gradu i samostanu sv. Krševana i zbog koje će se voditi parnica, zvat će se »tribunija«.

Pedesetak godina kasnije, god. 1056., u vrijeme zadarskog priora *Grubiše* uspio je — kažu crkveni spisi — zadarski biskup *Andrija* pronaći zametnuto tijelo sv. Krševana u istoimenoj crkvi pod svečevim oltarom. U prvom naletu oduševljenja »potrčase k njemu (t. j. svečevu tijelu) svi muškarc i žene, plemeniti i neplemeniti, hvaleći i slaveći Boga; i padnuvši nice na zemlju, svaki je od njih pred svetim tijelom (svečevim) darovao, što je mogao . . .«.¹⁷ Više je nego upadljivo, što se u toj bezimenoj masi izričito navode samo ribari »gripatores« i čak se trojica od njih poimenično navode: *Župana* (Supana), *Petulel* i *Podboj*, pored toga, što se dodaje »i ostali njihovi drugovi« (et college eorum ceteri).¹⁸ Oni su

¹⁶ Rački, sp. dj. 25.

¹⁷ I. dj. 39.

¹⁸ Rački, sp. dj. 51., riječ »gripatores« izvodi iz grippus, grippa, koja znači jednu vrstu lađe (navis genus); gripatores bi prema tome bili vrsta ribara, koji love ribu s lada. Naprotiv P. Skok (Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu, Split, 1933., 64) izvodi riječ gripatores iz grčke riječi griphos »mreža«, mlađi je njezin oblik gripis; njezine su izvedenice gripeus »ribar« i gripizo »ribati«. U tršćansko-istarskom govoru termin gripo ili grifo znači mrežu. Kod nas u Dalmaciji još i danas termin grip ili grip ima isto značenje. U žalbi ribara, koju ću kasnije navesti u ovom procesu, potvrđuje se ovo značenje izričito: »...alcuni pescatori peschauano cum gripie, coe rette piccole . . .« Latinski rječnik Calepinus (Septem linguarum Calepinus hoc est Lexicon Latinum, Padova, 1746., izd. Joannes Manfrè, s. v. griphus) također potvrđuje ovo značenje »vox est translata a rete piscatoria«. Historijski nas argument iz ovog procesa također upućuje na ovo drugo značenje, jer su ribari s mrežama potegačama iz 16. st. direktno povezani s »gripatorima« iz 11. st., t. j. na osnovu obaveza preuzetih od strane starih »gripatora« nameću se iste obaveze i ribarima s mrežama potegačama kao njihovim potomcima i nasljednicima. — Ali ni interpretacija Račkoga nije bez osnova. A. Bartal u svome »Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae« (Leipzig, 1901., s. v. grippus), pozivajući se i na Du Cangea daje ovoj riječi značenje *celox* »brza jedrenjača« (Schnellsegler), a *grippator* je po njemu »possessor navis, quae gripa nuncupatur«. On navodi i Adelm., De orig. Turc. 13: »Classis Thurcorum impe-

se u oduševljenju — kažu tradicije i kasniji spisi — zakleli sv. Krševanu, da će davati za njegovu crkvu i samostan jedan dio od ulova riba. Ribari se međutim nisu zaustavili na tome, da obavežu samo sebe, nego su, — obrazlaže se u kasnijim ispravama — zakletvom obavezali i svoje potomstvo i zazvali srdžbu božju i mučnikovu, na onoga, koji bi pokušao izbjeći toj obavezi. Tako isprava sačuvana u prijepisu na papiru iz 17. st., a pohranjena u fondu samostana sv. Krševana.

Druga jedna isprava iz iste godine danas pohranjena u Državnom arhivu u Zagrebu¹⁹ sačuvana u prijepisu iz 13. st. dodiruje se ovog događaja i ima oblik svjedočenja o navedenoj obavezi ribara. U njoj redovnici samostana sv. Krševana svjedoče, da su ribari »gripatores« za spas svoje duše darovali crkvi i samostanu jedan dio od ulovljenih riba²⁰ i kako su isti zazvali srdžbu božju i crkvenu kaznu protiv onih, koji ne bi htjeli dati dio od ulova ribe. Redovnici svjedoče i to, kako je tom prilikom zadarski biskup *Andrija* održao propovijed, u kojoj je opomenuo vjernike, da rado daju koji darak svecu za spas duše, a ne teška srca. Onda je biskup govorio o pravima samostana, u koja ne smije nitko dirati; biskup ne smije pustiti samostan ni pod čiju vlast niti dopustiti ljudima, da gaze prava samostana. Na koncu je biskup istaknuo, kako je u gradu samostan stekao od predšasnika beneficij, da svi ribari »gripatores« daju samostanu jedan dio od ulova riba. Biskup tom prilikom u prisutnosti gradskog priora *Grubiše* ustupa i potvrđuje to pravo na ubiranje dijela od ulova riba samostanu i naređuje ribarima, da savjesno vrše svoje obaveze prema samostanu, jer ne smiju tražiti natrag ono, što su jednom Bogu dali. Tko bi pokušao prevariti samostan i ne bi se odazvao svojim obavezama — nalaže biskup — ima platiti za kaznu dvanaest zlatnika; tko bi pak zanemario platiti i tu kaznu, da bude odijeljen od Crkve, dok se ne pokaje i tome ne zadovolji.²¹

ratoris continet ad summum vela CCC supputatis navibus triremibus, biremibus, pe-landariis, *Grippis* et aliis omnibus Navigiorum«. U ovom značenju vrste lađe dolazi termin *gripo* i u matrikuli zadarskih pomoraca i ribara (V. Brunelli, *Forma matricule Marinariorum et Piscatorum Jadre*, Dubrovnik, 1882., 43/: ». . . et cargar nelle barche, *grippi*, navilii over altri legni nostri . . . « Kako se iz ovoga vidi, sačuvani pismeni izvori kazuju nam, da je termin *grippus* ili *gripa* značio čas mrežu potegaču (i to malu, u kojem se značenju i danas u Dalmaciji čuje), čas samu lađu s mrežom potegačom, kojom su se lovile ribe. Kako se vidi, ova se dva značenja iste riječi ne isključuju, nego nadopunjuju. Iz toga se može sa sigurnošću uzeti, da se pod terminom »gripatores« u spisu iz god. 1056. radilo o ribarima s malim mrežama potegačama, koji su lovili ribu na lađama prilagođenim za to.

¹⁹ Sp. dj. 48.

²⁰ »Facimus recordacionem atque commemoracionem nos omnes monachi cum ciuibus Jaderensibus de porciuncula, quam omnes cripatores huius ciuitatis dederunt pro salute anime sue in ecclesia beati C(h)risogoni martiris: unam talem partem, qualem unusquisque haberet . . . « Sp. dj. str. 49.

²¹ ». . . Cumque coram omni populo hec amonicio prolata esset, episcopus subjunxit et dixit: »Audite, fratres et filii, omnia monasteria libera debent habere jura sua; et sub nullius dominio uel subiectione atque oppressione malorum hominum debet dimittere episcopus, qui preest, nisi omnipotentis dei seruicio et beati Benedicti regula.« Cumque intenti essent omnes ad huius amonicionis uerba, episcopus iterum dixit: »Omnes (uos) a maiori usque ad minorem scitis, quia sanctus Chrisogonus abuit unum

Ova dva spisa, koji se tiču istog predmeta i potječu iz isto godine, pokazuju jednu zajedničku tendenciju, da naime istaknu veze između samostana i ribara. U prvom spisu se u gomili zadarskih građana, koji su bili došli darivati crkvu i samostan, nitko posebno ne spominje, a namjerno se ističu samo ribari, i to trojici od njih navode se i imena. Dragocjen je ovo spis, jer nam daje imena prvih ribara na našoj dalmatinskoj obali, koje do danas poznajemo. Ističe se njihov dar i zakletva, kojom obavezuju na stalno darivanje samostana sebe i svoje potomstvo. U drugom je spisu ta tendencija još očitija. Taj zapravo i ne predstavlja drugo, nego čisto svjedočanstvo od strane redovnika samostana sv. Krševana, kako su zadarski ribari bili već prije obavezni davati samostanu dio od ulova riba i kako su te obaveze bile obnovljene prilikom pronášašća tijela sv. Krševana. Tu biskup Andrija drži govor, u kome nakon nekoliko riječi o općenitoj dužnosti svih, da se održavaju obećanja datog Bogu, prelazi i biskup sam na svjedočenje, kako su zadarski ribari bili već otprije obvezani davati jedan dio od ulova riba samostanu sv. Krševana te oštro nalaže ribarima, da nastave izvršavati svoje obaveze prema samostanu. Ne samo isticanje darova ribara i njihovih starih obaveza, nego još više biskupove prijetnje i sankcije dovoljno jasno govore, da ribari i dotada nisu se uvijek odazivali spremno svojim obavezama prema samostanu. Očito je bilo časova, kad su ribari znali ohladnjeti prema svojim dužnostima i obavezama, pa se biskup boji, da se to i opet ne ponovi, da naime nakon prvog oduševljenja zadarski ribari ne zaborave na svoje obaveze prema samostanu. Ne čini se nikako naravno, da biskup u jednoj propovijedi puku uzima za predmet posebne obaveze jednog staleža, kad za to ne bi postojali posebni razlozi, a na to su ga vjerojatno naveli sam opat samostana *Giso* i ostali redovnici. Radilo se očito o krupnim propustima izvršavanja obaveza prema samostanu od strane zadarskih ribara, kad se toliko insistiralo na tome i prijetilo teškim kaznama. Tu se nalazi prvi zametak kasnije parnice između samostana i ribara, o kojoj je parnici ovdje riječ. Da se ovdje radi kako o zadarskim otočkim ribarima, tako i o ribarima, koji su živjeli u gradu, vidi se jasno iz toga, što su u darivanju samostana prilikom pronalaska svečeva tijela poletjeli u crkvu prije svega sami gradski ribari; a da je riječ i o drugima, t. j. otočkim ribarima, vidi se po tome, što se biskup poziva na njihove obaveze iz god. 995, jer se onda radilo o Dugom otoku i Molatu. To je sasvim u skladu s onim,

beneficium ab antecessoribus nostris in ista ciuitate, id est ut omnes cripatores unam partem darent ei, qualem haberet unusquisque eorum, qui piscarent. Propter quod ego, pro amore huius consecrationis beati martiris Chrisogoni, concedo et confirmo coram priore uestro Grubissa et coram vobismet ipsis, ut ipsam partem, quam supra diximus, sub nostris temporibus in posterum integram dent piscatores atque confertam beati Chrisogoni monasterio eiusque sancte congregationi. Unde eciam precipimus, ut ipsi, qui hoc beneficium dederint, si pro aliqua causa se subtraere uoluerint et non impleuerint uotum, quod promissum est, non permittantur ab illis, qui presunt prevaricari, eo quod ipsi promte et uoluntarie delegatum esse dinoscitur . . . Unde et ego, quamuis indignus episcopus, precepta domini nostri Jesu Christi imitari precipio: ut si quis transgressus hoc fuerit, componat XII aureos; si autem tam fuerit improbus, quod stare in hoc contempserit, tam diu ab ecclesia separetur, quamdiu peniteat usque ad satisfaccionem congruam.« Sp. dj. 50.

što sam već istakao prilikom analize prvog spisa, da su naime grad Zadar i Zadarsko otočje činili jednu jedinstvenu cjelinu.

Ono međutim, što se dešavalo prije pronalaska mučenikova tijela, i što se biskup Andrija bojao, da će se ponoviti i iza toga, t. j. da će ribari, pošto u njima ohladni onaj prvi žar prema svecu mučeniku, nastaviti neizvršavanjem svojih obaveza prema samostanu, nalazi potvrdu u sačuvanim spisima malo iza toga. Oko god. 1078., u vrijeme zadarskog priora Candona, ribari su »ad sinistram tendentes« smišljali, kako bi uskratili samostanu davanje četvrtine od ulova riba u *uvali sv. Viktora na Dugom otoku* ispričavajući se, da daju samostanu četvrtinu od ulova riba na cijelom otoku *Molatu* (machinabant auferre quartam partem uallis sancti Victoris adiciētes: »quod de tota Melata quartam dedimus partem«). Malo iza toga, t. j. oko navedene godine uspio je Drago, zadarski prior, prisiliti ih, da priznaju svoju krivicu i obaveze, iako su to učinili teška srca.²² Ovdje su ribari »inflammati spiritu nequam« pokušali reducirati svoje dažbine prema samostanu na *sâm* otok *Molat*, ali u tom, kako se vidi, nisu uspjeli.

U međuvremenu je, god. 1096. na molbu Madija, opata samostana sv. Krševana i na savjet zadarskih plemića *Drago* zadarski prior, i unuk *Dragona*, velikog zadarskog priora, ustupio rečenom samostanu pravo na sve prihode, koje su prije uživali zadarski priori na otoku *Vrgadi*, t. j. devet modija soli na godinu i dva lovišta riba.^{22a} Nije međutim bio jedini pokušaj od strane zadarskih ribara učinjen nakon onog svečanog obećanja iz god. 1056., da izbjegnju obavezama prema samostanu sv. Krševana. Spor između ribara i samostana iz god. 1233. to ponovo potvrđuje. *Preste de Matafaro*, odvjetnik samostana, optužio je pred zadarskim sudom ribare, da ribari s mrežama potegačama ne daju samostanu sv. Krševana jedan cijeli ulov od lokarda, kako su dužni davati.²³ Ribari *Mate*, *Hokal* (*Chocale*), *Grubeč*, *Stanica* i *Buden* su na sudu priznali, doduše, da su dužni davati jedan dio od ulova lokarda samostanu, ali su optužili samostan, da ni ovaj njima ne daje po jedan sir, kako bi bio dužan dati. Odvjetnik samostana je zanijekao, da je samostan obavezan davati ri-

²² »Post multorum autem curricula annorum, quando omnia iam diruta fuerant, queque utilia erant et seruatorum dei pertinentia, tempore Candonis, iterum piscatores, ad sinistram tendentes, machinabant auferre quartam partem uallis sancti Victoris adiciētes: quod de tota Melata quartam dedimus partem: Unde paruo interuallo euoluto, Dragonis nobilissimi prioris sub tempore, iudicium inter eos fuit, que et qualis pars iustior esset. Statim, inflammati spiritu nequam, monachis sacramentum dederunt, quomuis se, nimium penitentes, egisse talia, (mox agnoscerent) . . .« Sp. dj. 123.

^{22a} Rač. n. d. 173.

²³ Smič. Cod. Dipl. III. 385: ». . . Preste de Matafaro antepositus monasterii sancti Grisogoni pro Damiano abbate eiusdem monasterii et eius conuentus ante nostram presentiam et conquestus, quod piscatores qui cum grippis piscantur lacertos debent dare monasterio sancti Grisogoni unam integram partem de lacertis, prout contingit uni homini in parte, quam non dant prout dare tenentur. Cui respondit (!) quidam piscatores: Mate, Chocale, Grubeč, Stanica et Buden, dixerunt: verum est, quod debemus dare unam partem monasterio sancti Crisogoni de lacertis, quam damus, set non habemus a monasterio hoc quod habere debemus, scilicet unum casum . . .«

barima po jedan sir, a sud je stao na stranu samostana i naredio ribarima, da izvršavaju svoje obaveze prema samostanu bez prava na ikakvu nadoknadu. Ovdje će vjerojatno biti u pitanju zavedeni običaj od strane opata samostana, da se ribarima daje po jedan sir, kad bi donosili ribu samostanu, a opat Damijan je u to vrijeme vjerojatno prestao držati se starog običaja. Ribari su na sudu pokušali, dakle, poistovjetiti svoje obaveze prema samostanu s uobičajenim davanjem jednog sira od strane samostana.²⁴

Da se radilo o ozbiljnim i neprestanim povredama potraživanja od strane samostana sv. Krševana na dio od ulova riba ribara s mrežama potegačama, vidi se po tome, što je mjesec dana nakon rješenja navedenog spora zadarski knez *Ivan Mihovil* naredio spomenutim ribarima, da daju samostanu jedan dio od ulova riba, kako su se obavezali njihovi predjedovi.²⁵

Međutim se praksom kršenja obaveza prema samostanu sv. Krševana od strane zadarskih ribara nastavilo i kasnije. Kao potvrda za to može poslužiti naredba dužda *Kristofora Mauru* od 6. veljače 1465., kojom naređuje *Luki Mauru*, zadarskom knezu i kapetanu, da ne dopusti da bilo tko krnji prava spomenutog samostana u primanju dijela od ulova riba, na koji dio samostan ima pravo na osnovu starih privilegija i darovnica. Dužd u svojoj naredbi izričito navodi »stanoviti dio lovišta, koja pripadaju opatiji« i izražava čuđenje, što je rektor dopustio, da se krše prava njegovih podložnika.²⁶

Konstantno kršenje povlastica samostana sv. Krševana na primanje dijela od ulova riba, kako se vidi iz navedenih sporova i naredbi mletačke vlade, postepeno je vodilo u otvoren sukob ribara sa samostanom sv. Krševana. Spor iz god. 1466. predstavlja slično izigravanje obaveza zadarskih ribara prema samostanu onom izigravanju iz god. 1233. 10. srpnja te godine pristupili su pred zadarskog kneza Antuna Venerija *Petar* s otoka Iža, *Herin* iz Velog Rata, *Juraj* iz Sali na Dugom otoku, *kastald Šimun Maronić* također iz Sali i *Andrija Božičević* s otoka Pašmana u ime ostalih ribara zadarskog otočja i izložili, kako su od davnine od svakog ulova riba nosili samostanu jedan dio i kako im je opat običavao davati po jedan hljeb i kvartuč vina po ribaru, koji su donosili ribu. Sada je pak opat prekinuo davati ribarima spomenuti kruh i vino, Oni mole zadarskog kneza, da zatraži od samostana, da i on izvršava svoje obaveze prema ribarima. Opat samostana Deodat je zanijekao, da se bilo koji od njegovih predšasnika, bilo on ikada obavezao na tu vrstu davanja ribarima. Ako su njegovi predšasnici ili on davali spomenute hljebove i vino ribarima, nisu se zato obavezali, da im to daju. Stare isprave govore o obavezama ribara prema samostanu, a ne obrnuto. Knez je upitao nato neke zadarske plemiće, šta znaju reći o toj stvari. Oni su pod zakletvom izjavili, da su vidjeli prijašnje opate i samog opata

²⁴ I. mj.

²⁵ Sp. dj. 390.

²⁶ DAZ (Državni arhiv Zadar), Spisi biv. samostana sv. Krševana u Zadru, kaps. XIV., br. 236.

Deodata, kako su davali spomenuti kruh i vino ribarima, koji su im nosili ribe, ali ne znaju reći, na osnovu kojeg prava i obaveze su to činili opati samostana. Ispitavši dobro stvar, sud je riješio samostan sv. Krševana svake obaveze prema ribarima, osim ako bi opati sami od svoje volje htjeli nešto dati ribarima. Obaveze pak ribara prema samostanu ostaju na snazi pod prijetnjom globe od 25 malih libri za prekršitelje te naredbe.²⁷

Sporu samostana sv. Krševana sa zadarskim otočkim ribarima pretodio je spor između šibenskih ribara i istog samostana iz god. 1485. zbog lova skuša u zadarskim vodama i prodavanja istih na zadarskoj ribarnici. Samostan je tražio preko svog prokuratora *Antuna de Cesarellis*, a to je stajalište zastupao i »advocatus tribunorum« u Zadru *Jakov de Cedulinis*, da se prisile šibenski ribari, da dadu gradu i samostanu uime »tribunije« osmi dio od ulova riba, kako je bio stari običaj. Šibenske je ribare u parnici zastupao *Giacomino de Begna* pok. *Nikole* tvrdeći, da se starodrevna tribunija može protezati samo na zadarske ribare, koji su se bili tako složili s opatijom samostana sv. Krševana, a ne na strance. Zadarski je sud riješio spor u korist samostana sv. Krševana i grada Zadra te proglasio i šibenske ribare obavezanima, da plate tribuniju za ulovljene ribe tratama i prodane u zadarskoj ribarnici. To ima vrijediti i ubuduće.²⁸

Stanje ribarstva u Zadarskom arhipelagu do početka 16. st. osvjetljuje nam i jedna žalba ribara s mrežama potegačama na ostale njihove drugove s ostalim vrstama mreža. God. 1487. ser *Jakov de Cedulinis* kao zastupnik ribara s mrežama potegačama tužio se pred zadarskim sudom, da, dok ribari s mrežama potegačama bacaju mreže u more ili u uvale, u kojima običavaju loviti, ribari s drugim vrstama mreža često dolaze sa svojim mrežama preblizu i preplašene ribe bježe iz potegača; a to je protiv običaja, da se ribari s običnim mrežama približuju potegačama preko određenog razmaka. Ribari s potegačama mole stoga po svom odvjetniku, da se grad pobrine, kako se ubuduće ribari s običnim vrstama mreža ne bi previše približavali mrežama potegačama, jer to ide kako na njihovu štetu, tako i na štetu samoga grada, jer bi grad inače imao u izobilju riba. To ima vrijediti i za zadarsko plemstvo i građanstvo, koje lovi običnim mrežama. Svima njima treba zabraniti, da se ne približuju mrežama potegačama za vrijeme ribolova preko određenog i običajem ustaljenog razmaka.²⁹ I knez izdaje odgovarajuću naredbu pod prijetnjom globe od 50 malih libri za one, koji bi kršili taj nalog, t. j. koji bi se sa svojim manjim običnim mrežama previše približavali ribarima s potegačama. Polovina te globe išla bi u državnu blagajnu, a druga polovica oštećenim ribarima s mrežama potegačama. Sud je riješio ovoga puta spor u korist ribara s potegačama, jer je to očito išlo i u korist samoga grada Zadra.

Iz dosada poznatih i sačuvanih nam proanaliziranih isprava o ribarstvu u Zadarskom otočju mogu se izvući ovi zaključci.

²⁷ I. mj. kaps. XIV., br. 257.

²⁸ I. mj. kaps. XIV., br. 234.

²⁹ I. mj. br. 258. i 259.

a) da je zadarska komuna bila vlasnik svih javnih lovišta riba na cijelom arhipelagu, a ne samo u zadarskoj luci. Prvi nam sud potvrđuje isprava iz god. circa 955., prema kojoj je zadarska komuna prodala lovišta riba na Dugom otoku i na Molatu za javne potrebe. Ona to ne bi mogla učiniti, da nije bila vlasnik lovišta u arhipelagu. Drugi nam sud potvrđuje navedeni nalog zadarskog kneza Francesca Zorzija iz g. 1352., kojim se lov na kamenice u zadarskoj luci rezervira samo za upravu grada:

b) da je zadarska komuna primala za lov u javnim lovištima riba četvrtinu od ulova, koje je pravo prodajom prenijela na kupce, kako saznajemo iz iste isprave;

c) da prihodi od četvrtine ulovljenih riba nisu bili maleni, kad su se zadarski plemići, koji su bili kupili lovišta riba na Dugom otoku i na Molatu pri diobi ne samo svađali, nego čak i tukli; a prije toga se otimali u kupnji tih lovišta;

d) iz iste prve isprave se vidi, da su zadarski plemići to svoje pravo spomenute otprilike godine ustupili samostanu sv. Krševana u Zadru, koji je tim njihovim činom postao vlasnik navedenih lovišta riba na Dugom otoku i na Molatu; tako nam već ova prva isprava pokazuje pravne odnose između navedenih lovišta riba s jedne i zadarske komune i samostana sv. Krševana s druge strane i osvjetljuje nam pravnu podlogu parnice, o kojoj će biti riječ;

e) više drugih spisa nam potvrđuje, da su se ribari Zadarskog otočja neprestano nastojali osloboditi svojih obaveza prema samostanu, pa čak i njemu nametnuti neke obaveze prema sebi;

f) da su se ostali ribari kako samoga grada, tako i otočja god. 1056. sami obavezali davati samostanu jedan dio od ulovljenih riba;

g) da su ribari davali samostanu i gradu osmi dio od ulova riba, koji su zvali »tribunija«;

h) da su se oštro razlikovali ribari s mrežama potegačama od ribara, koji su lovili ostalim manjim vrstama mreže. Oni prvi vode proces, o kome se radi; oni se ističu od prvih početaka, tamo još iz god. 995.

I konačno još dvije primjedbe o stanju ribarstva do početka 16. st.

Svi dosad navedeni spisi o ribarstvu govore nam, da je ribara bio veliki broj već od najstarijih vremena. I sama borba samostana sv. Krševana za očuvanje svojih prava nad lovištima riba, potvrđuje, da se nije radilo o nekoliko pojedinaca. Mnoštvo pak ljudi, koji se bave jednim poslom, govori nam dovoljno o razvijenosti tog zanata. Ribarstvo je u Zadarskom arhipelagu bilo toliko razvijeno, da su ribari zajedno s pomorcima bili ujedinjeni u *bratovštinu sv. Andrije i sv. Nikole*. već prije 15. st. 2. siječnja 1475. Jeronim Diedo, zadarski knez potvrdio je pravila ove bratovštine sastavljena na osnovu stare matrikule.³⁰ Za kastalda obnovljene bratovštine bio je izabran *Ivan Grego*, za vikara *Grga Petešić*, za prokuratora *Nikola Konsul*. Već u prvoj glavi matrikule pravi se

³⁰ V. Brunelli, *Forma matricule Marianorum et Piscatorum Jadre*, Dubrovnik, 1882., 36.

razlika između ribara, koji love s velikim mrežama potegačama i onih s malima; prvi plaćaju za svijeću bratovštine 24 solida godišnje, a drugi 12. Bratovština je obuhvatala kako zadarske gradske, tako i otočke ribare. Pravila su bratovštine vrlo slična pravilima ostalih srednjovjekovnih cehova. Budući da su se mnogi otočani upisivali ne samo u ovu, nego i u druge bratovštine zadarske, da bi na taj način izbjegli lokalnim obavezama i podavanjima, zadarski knez *Kristofor da Canal* 28. ožujka 1594. zabranio je otočanima, da se ne upisuju u gradske bratovštine bez odobrenja gradskog kneza. Ali to je već vrijeme daleko odmaklo od onoga, u kome je parnica vođena.³¹

Iako će proces, o kome se radi, pokazati, u kojoj su mjeri zadarski ribari bili eksploatirani od strane samostana sv. Krševana i zadarske općine, koju su predstavljali sve sami bogati Zadrani, i u kakvim su teškim uvjetima živjeli zadarski otočki ribari, da sebe u svojim žalbama nazivaju »noi poueri pescatori«, ne valja ipak misliti, da su baš svi tako bijedno živjeli. Bilo je i među njima imovinske diferencijacije, i to često velike, kako na pr. pokazuje bogata ostavština *Božice* zvane *Fume*, žene *Chissana*, ribara s Paga,³² i osobito slučaj zadarskog ribara *Nikole de Ventura* zvanog *Glavoč* (Glauoz), koji je god. 1437. od *ser Lombardina* pok. *ser Blaža de Soppe*, zadarskog plemića, kupio ništa manje nego 130 gonjaja zemlje u *Bokanjcu*, kraj Zadra, za 200 dukata.³³ Njegova neobična bogata baština preko ostavštine njegove žene *Dobrice* provlačila se kao legat kroz ruke samostana sv. Krševana kroz čitava tri iduća stoljeća³⁴

SUDSKI PROCES

Sam sudski proces između samostana sv. Krševana i grada Zadra s jedne strane i zadarskih otočkih ribara s druge počinje god. 1500. Parnica je održana 12. svibnja te godine pred zadarskim knezom *Franjom Venerijem* i sucima porotnicima zadarskim plemićima *Maurom de Grisonis* i *ser Petrom Mainerijem*. Samostan sv. Krševana i grad Zadar zastupao je zadarski plemić *Blaž de Soppe*, a otočke su ribare zastupali *Ivan Pribinić Franulov*, *Ivan Gurisga* i *Juraj Vardeša* (posljednja dvojica s otoka Pašmana) i njihov advokat *Alojzije de Begna*. *Blaž de Soppe* u ime samostana i zadarskih tribuna tražio je, da zadarski sud naloži i prisili otočke ribare, da plaćaju osmi dio od ulova riba, kako je bio dotada običaj na osnovu starih darovnica i privilegija i potvrda iz god. 1233.³⁵ i iz god. 1466.³⁶ Ribari su preko svog odvjetnika na traženja protivne stranke postavili distinkciju: oni su dužni davati samostanu i gradu osmi dio od ulovljenih riba, ali samo od onih, koje su ulovili u nepo-

³¹ Sp. dj.

³² DAZ, Spisi biv. samostana sv. Krševana, kaps. XV., 121.

³³ I. mj. kaps. V., br. 5.

³⁴ I. mj. kaps. I. m. D, br. 4. i kaps. Ia, br. 73a-z.

³⁵ Vidi bilj. 23.

³⁶ Vidi bilj. 27.

srednoj blizini grada i koje su namijenili za prodaju na zadarskoj tržnici. Toj su obavezi i doonda odgovali i njoj se ne protive ni sada. Ali od riba ulovljenih daleko od grada ili u blizini otoka za svoje domaće potrebe i od ostatka riba prodanog negdje drugdje ne bi bilo pravo da daju bilo koji dio gradu ili samostanu, jer za to, otkad se pamti, nisu nikada nikome ništa davali.³⁷ Sud je proučivši stare spise i naloge mletačke vlade riješio ovo: *otočki su ribari dužni platiti tužiteljima* (gradu i samostanu) *za svaku pojedinačnu povredu tog prava po pola dukata, a ubuduće dužni su davati njima osmi dio od svih ulovljenih i prodanih riba, kad god im prodajna cijena nadmašuje svotu od deset malih solida*. Od ulovljenih pak riba za vlastite potrebe (i prodanih u vrijednosti od 10 solida) nisu dužni davati tribuniju.³⁸ Ova presuda zadarskog suda, kako se može zaključiti na osnovu izloženog historijata ribarstva u Zadarskom arhipelagu, nije riješila pitanje; ona je unijela u obaveze otočkih ribara prema gradu i samostanu jedan element, koji doonda nije bio poznat ni prakticiran: vrijednost ulova riba do 10 solida i preko toga. S druge strane proširila je pravo samostana na cijeli arhipelag, i zato ta osuda nije mogla imati trajne vrijednosti, što će potvrditi repriza procesa, jer je presuda bila u stvari nepravedna prema ribarima. Toj nepravednoj se presudi ne treba baš previše čuditi, jer je sudio gradski sud u stvari, u kojoj je bio zainteresiran sâm grad.

Između ove presude zadarskog suda iz god. 1500. i reprize parnice god. 1532. razvoj dalmatinskog ribarstva učinio je jak skok uvođenjem novog načina lova na srdele. 24. ožujka 1524. *Cresul pok. Simuna de Cedolini*, pronalazač tog novog načina ribolova, izvješćuje o tome vladu u Mlecima i moli, da za idućih 10 godina vlada zabrani svima ostalima, da na području Zadra ne love na taj novi način. Uviđajući opravdanost zahtjeva, da se svatko ima pravo služiti pronalaskom svog uma, mletačka vlada javlja zadarskom knezu *Franji Arimundu* i kapetanu *Ivanu Mauru*, da zabrane svima na području Zadra loviti na taj novi način kroz idućih deset godina pod prijetnjom globe od 50 dukata i gubitka ulovljenih srdela, mreža i drugih stvari, s kojima se bude na djelu uhvatio.³⁹ Ni u

³⁷ ». . . Petebat enim dictus Dominus Blasius dicto nomine sententiarum et cogi debere ipsos rusticos piscatores ad solutiones debite portionis in qua tenentur de piscationibus suis factis superiori tempore et maxime his mensibus pro Xime exactis juxta formam antiquorum privilegiorum suorum consuetudines et sententiarum sequutarum pro obseruatione antiqui juris sui que portio erat quidem de omnibus piscationibus suis que fiebant cum rectibus nuncupatis trate habere debent singulus octauus piscis. Et dicti rustici piscatores siue eorum aduocati dicebant non teneri nec cogi posse nisi de piscibus quos venales cooperiebant huc Jadram prout hactenus operuatum fuit, non autem de piscationibus quas fiebant in dicta insula vel aliis locis circumstantibus quin pisces pro usu dicte insule vel ipsorum et piscatorum retinebant. Nam sepius contingit, quod aliqui ex dictis piscatoribus ipsius insule congregantur et exeunt cum tracta ipsa ad piscandum potius pro usu suo quam aliorum, et si quid superest ultra eorum indigentiam, illud vendunt et non esset conueniens quod de huiusmodi residuo aliquid soluerent, cum nunquam a tanto tempore circa in quo non est memoria hominum in contrarium nihil soluerint . . . « DAZ, Spisi samost. sv. Krševana, kaps. XIV., br. 237.

³⁸ I. mj.

³⁹ I. mj. br. 256.

ovom, ni u drugim spisima, koji spominju taj novi način lovljenja srdela ne navodi se, u čemu se on sastoji. Josip Basioli je iznio mišljenje, da se ovdje radi o ljetnom ribolovu s potegačama na otvorenom moru uz svijetlo drvenog ognja.⁴⁰ Tome mišljenju možda treba dodati, da se radi o novoj primjeni velikih mreža potegača. Na kraju duždeve naredbe veli se, da rečeni Šimun de Cedulinis mora platiti trošarinu na svježu prodanu ribu i tridesetinu za soljenu ribu, kao i »drugi dacij, koji se običava plaćati za ribu«. Pod tom posljednjom vrstom trošarine vjerojatno se misli na osmi dio od ulova riba ili tribuniju, jer je to još jedini porez, na koji su bili obavezni ribari.

Eksploatacija zadarskih otočkih ribara od strane grada Zadra i samostana sv. Krševana nastavila se, međutim, sve do obnove parnice u vezi s davanjem tribunije i konačnog rješenja tog pitanja u trećem deceniju 16. st. God. 1532. *Jeronim Fracasso* pritužio se mletačkoj vladi u ime zadarskih otočkih ribara, da je zadarska općina nametnula ribarima nove namete u vezi s novim načinom lovljenja riba mrežama potegačama pronađenim i uvedenim od Šimuna de Cedulinis. Ribarima je nametnuo, da moraju, kad hoće soliti ribu, doći u grad i moliti pismeno za odobrenje, što predstavlja za njih veliku nepogodnost. Otočki ribari mole preko Fracassa mletačku vladu, da mogu slobodno loviti i soliti ulovljenu ribu i rukovati njome prema svojoj volji i da budu oslobođeni svih obaveza i dažbina prema gradu osim uobičajenog dacija. Mletačka vlada odgovara na te tužbe, da je ona protivna tome, da se otočki ribari iscrpljuju kojekakvim nametima i varaju bilo kakvim naredbama; dovoljno je, da ribari odgovaraju svojim redovitim dažbinama; treba ih inače pustiti na miru, da slobodno uživaju plodove svog rada, koji je na korist grada Zadra i cijelog njegova područja. Vlada naređuje, da se sva ulovljena riba ima dovesti na otok *Panitulu kao* najprikladnije mjesto za to i tu da ribari imaju zadovoljiti svim obavezama i nametima, koji su određeni za svježu ribu. Za soljenu pak ribu svaki mora kupiti soli od države, o tome se mora izdati pismena potvrda svakom vlasniku lađe, i vlasnik mora dati uobičajenu tridesetinu za soljenu ribu, a protiv prekršitelja ima se postupati prema određenim naredbama. Pošto su ribari zadovoljili svojim dužnostima, mogu je voziti kući ili kamo drugamo, gdje im bude zgodnije, da je sole i rukuju njome po svojoj volji. Time ribari s potegačama nisu oslobođeni dati za obližnja mjesta i grad Zadar 200 barila soljene ribe na godinu, na što su ribari bili obvezani i dotada.⁴¹ Ta je duždeva naredba bila izdana 30. travnja 1532.

Već 17. srpnja iste godine javlja dužd *Andrea Gritti* zadarskom knezu *Ivanu Mateju Bembu* i kapetanu *Antunu Contarenu*, kako su kod njege bili zastupnici otočkih ribara i žalili se, da je zadarska općina na štetu ribara prodala na javnoj dražbi za 50 dukata na godinu sve dobro i korist, koju je grad imao od 200 barila srdela, a koje je dobivao na godinu od zadarskih otočkih ribara. Na molbu istih ribara mletačka vla-

⁴⁰ Vidi bilješku 2a.

⁴¹ DAZ, Spisi samost. sv. Krševana, kaps. XIV., br. 256.

da naređuje upravi zadarske općine, da povuče izvršenu prodaju na dražbi i da se točno drži odluke Senata od 30. travnja iste godine.⁴²

Već ova ponovljena naredba mletačke vlade, upućena zadarskoj općini, da se drži prijašnje njezine naredbe, ukazuje na to, da se općina nije držala naredbe vlade. Na to nas upućuju i dvije nedatirane molbe, ali koje se na osnovu unutarnje kritike tekstova dadu uklopiti između navedene naredbe mletačke vlade i nastavka procesa god. 1547.

U jednoj od tih žalbi otočki se ribari tuže, kako je novost, koju je u lovu na ribe zaveo god. 1524. *Šimun de Cedulinis*, a koju su oni primijenili, bila uzrokom za nove progone otočkih ribara od strane grada Zadra i samostana sv. Krševana. Tu ribari nazivaju sebe predzidem ne samo Zadra, nego i mletačke republike kako u odlazanju na galije, tako i u borbi protiv uskoka i bezbroj drugih strana. Nalazeći se ribari u vječitoj borbi sa svima, a ipak u službi Zadra i Sinjorije, neki kao da su im zavidjeli i učinili sve, što su mogli, da im preko zadarskih općinskih vlasti nanesu sve novijih i novijih i sve težih udaraca. Ti su se zavidnici pobrinuli, da im zadarski rektori nametnu nove nepodnošljive namete. Zato se ribari obraćaju Sinjoriji i mole je, da im se povrati prijašnja sloboda. U kojoj su mjeri u međuvremenu bili dotučeni, vidi se po tome, što su ih sveli na najniže grane: prije su imali 60 mreža potegača, a sada imaju samo 18 potegača. Iako je njihova proizvodna moć time znatno opala, grad Zadar je svejedno tražio od njih, da mu daju i dalje 200 barila srdela na godinu. To predstavlja za njih nepodnošljiv teret, te mole, da budu od toga oslobođeni. Oni su toj obavezi doonda bili odgovarali, iako je to išlo na njihovu veliku štetu, jer su ono, što je vrijedilo za deset, davali za pet i tako izgubili 6000 dukata.

Ali ni to nije bilo dovoljno neprijateljima otočkih ribara. Oni su uspjeli god. 1537. da isposluju kod uprave zadarske općine, da se prodadu sve koristi i dobiti od onih 200 barila na javnoj dražbi, kako bi se oni obogatili na račun truda i znoja ribara. Ribari su uspjeli isposlovati kod mletačke vlade opoziv te naredbe zadarske općine naredbom vlade od 28. ožujka 1537. Mi smo vidjeli, da je mletačka vlada jednom godine 1532. već bila opozvala sličnu naredbu zadarskih rektora. Ovaj drugi pokušaj prodaje na dražbi pokazuje samo, kojom su izdržljivošću progonili otočke ribare njihovi neprijatelji.

Kad nisu uspjeli s te strane rušiti ribare, njihovi su neprijatelji isposlovali od uprave zadarske općine naredbu, po kojoj su otočki ribari bili dužni pod prijetnjom globe od 25 libri dovesti u grad tih 200 barila riba, što bi predstavljalo potpunu njihovu propast. Prijašnji namet od 200 barila, koji su morali davati na godinu gradu za njegovu opskrbu, barem je imao tu prednost, da je grad to od njih otkupljivao na licu mjesta, t. j. na samom otočju, i ribari se dalje nisu brinuli za sudbinu izručene ribe. A ovako oni moraju dovesti tu ribu u grad, držati vlastite prodavaoče, izdržavati skladišta za ribe i na početku mletačke godine, t. j. 25. ožujka, baciti u more preko polovice riba jedno zbog slabe prođe, a drugo zbog

⁴² I. mj.

obilja svježih ribe, koja se u to doba počinje loviti i koju onda svi kupuju, a nitko se više ne obazire na staru ribu. Tu treba dodati i još jednu drugu nevolju, a ta je, da se teritorij u pozadini padom dviju tvrđava (ovdje je vjerojatno riječ o padu Nadina i Vrane god. 1538) smanjio, a time se smanjila mogućnost za promet ribom. Ova nova praksa je protiv starih običaja i protiv naredbe Senata, koji traži od ribara jedino, da opskrbljuju grad i pokrajinu ribom, što su ribari doonda i činili. Oni su davali na veliku svoju štetu srdele gubeći pritom tri četvrtine od prave vrijednosti, jer su davali 10 glava srdela za jedan solid, iako je 1000 srdela vrijedilo 20 libri. Da se ta njihova zamjerka shvati i šteta, koju su od toga trpjeli, treba se sjetiti, da je jedna mletačka libra iznosila 20 solida, te je prema tome 20 libri iznosilo 400 solida. Ako su ribari prodavali 10 glava srdela za jedan solid, onda su za 20 solida ili za jednu libru davali 200 srdela, odnosno davali su za 400 solida ili 20 libri 4000 srdela, a oni tvrde, da je stvarno tek 1000 srdela vrijedilo 20 libri ili 400 solida. Prema tome oni su davali za 20 libri četiri puta više srdela, nego što su imali davati.

Nadalje ribari se doonda nisu brinuli da nađu ni prodavače ni skladišta, a sada moraju ribu voziti u grad, tu držati skladišta i prodavače. To bi upravo bilo, što ono riječ, dati u zalog kod Židova, gdje kamate pojedju glavnica. Zato mole, da budu oslobođeni ovog novog nameta. Oni su konačno spremni davati po dosadašnjoj cijeni za 5 libri 1000 srdela i davati gradu onu količinu barila riba, za koju se bude utvrdilo da je dovoljna gradu i kraju, i čak se pobrinuti za skladišta i prodavače, ali to ne smije ići nipošto na njihov račun.

Što se napokon tiče njihovih obaveza prema samostanu sv. Krševana, oni su dosada davali jedan dio od ulova riba tom samostanu, koji je dio bio interpretiran na osminu ulova. Oni bi prešli preko toga i nastavili bi tom dažbinom, ali oni ne mogu pristati na to, da im se oduzima ta osmina, prije nego su namirili svoje troškove, kako ih sada sile, jer bi to predstavljalo potpunu njihovu materijalnu propast. Oni mole, da i tu ostane pri starom, t. j. da daju samostanu osminu od ulova riba, pošto su namirili troškove oko lova.⁴³

⁴³ Budući da ove dvije žalbe u najživljim bojama prikazuju stajalište i gledanje zadarskih otočkih ribara u ovoj stvari, donosim ih u cjelini:

Serenissimo Principe Illustrissimo

Si come le nouità sempre sono principio de discordie, cossi sono sempre da quella sta abhorite. Questo dicemo noi poueri peschadori di scogli de Zara. Impero che hauendo fin del anno 1524. trouato un nouo modo di peschar sardelle, che per auanti era insolito, quello fu per l'Excellentissimo Consilio di preghadi a noi concesso come a suoi veri et fidelissimi percio che non solo siamo le mure di Zara ma et di questa Excellentissima Citta, si nel'andar in galea, como (!) et contra vschochi et altre infinite Fation ben note a vostra Serenita, et trouandose alcuni inuidi dela nostra calamita con suoi mezi se sforzano far che li Magnifici Rettori ne diano noue et insuportabile grauezze. Per il che comparsi a piedi di vostra Serenita offerissimo mediante l'auctorita del Eccellentissimo Consiglio di preghadi la pristina liberta. Percioche chiaro fu dimostrato la pouerta nostra et intollerabile speze, andauano in tal peschasona et che de tratte sesanta solum erimo restati 18. et che an nui sariano insuportabile esse grauezze, percio fusimo liberati con obligatione che fussimo tenuti dar alla Citta et territorio Barilli 200. et qual piu fusse bisogno. Al che continuamente habiamo sa-

Ova duga i solidno sastavljena žalba zadarskih otočkih ribara protiv grada Zadra i samostana sv. Krševana daje nam jasnu sliku o njihovu teškom materijalnom stanju i nepodnošljivoj eksploataciji, kojom su ih iscrpljivali prije svega grad Zadar, a onda i samostan sv. Krševana, koji je tražio osminu od ulova bez obzira na efekat njihova rada i na podnesene troškove pri tome.

U toku ove žalbe ribari neprestano ističu zlobu svojih neprijatelja, koji su ih potkopavali kod uprave grada, a ni na jednom mjestu ne spominju ih izričito. Vjerojatno su se bojali izričito navesti te svoje neprijatelje, koji su znali isposlovati kod uprave grada, uvijek nove za ribare nepodnošljive naredbe, jer su računali s eventualnim njihovim novim represalijama. Čini se, da je jedan od tih njihovih neprijatelja bio i sâm samostan sv. Krševana, kako se saznaje iz jedne druge njihove žalbe. Ali

tisfatto, benche con nostro gradissimo danno fin hora di piu de ducati 6000. percio che quel che valeua X, habbiamo dato per V., quantunque non hauessimo tal obligation, ma ditti iniuidi(!) et persecutori nostri del 1537 fecero che li Magnifici Rettori nossono tal incanto et pro et utile de ditti barilli 200 volendo con tal mezo locupletarsi dele fatiche et sudori nostri. Onde comparsi alli piedi di Vostra Serenita, ottenissimo la reuocation de tal incanto come per sue del 1537 a di 28. marzo apare, hora ditti iniuidi et crudi persecutori nostri hano operato che li predetti Magnifici Rettori ne sia fatto un comandamento che in pena di L. 25 siamo tenuti portar li barilli 200 in la terra, la qual seria la total ruina nostra si per la spesa delli magazeni, tenir venditori et in capo del anno butar uia oltra la mitade per essere pocho spazamento et si per l'abondantia del pesce fresco, come per esser diminuto el pouero territorio et dui Castelli, mancho come è ben noto a vostra Serenita (Illma), che seria contra el solito et parte del Excellentissimo Consiglio de preghadi, qua(l) solum ne da largho de seruir la terra, et nui sempre habbiamo quela tenuto ubertosa con tutto el Territorio a X al soldo se ben valeuano L 20 el mier con grandissimo nostro danno; ne in que(sto) haueuimo largho ne di venditori, ne de magazeni ma fecimo le nostre vendition alli appaltadori et quelli dele poste con questa obligation, siche senza nostra pesa sempre, et tutti erano seruiti. »Hora menar ditti barilli in la Citta, tenir maghazeni et venditori, seria, come se dice un poner pegno al Zudio, che l'usura manza le tutto. Per tanto humilmente comparemo et quella supplicemo, che sia contenta liberarui da tal noua inposition come ingiusta, et contra qual per il passato e sta osseruato. Et de piu se oferimo dar quela quantita de Barilli, sera iudicato bastar ad essa Citta et Territorio, dando ala banda l'amontar a rason de L 5 el mier, posendole metter in sui maghazeni et tenir sui venditori, senza pero nostra spesa, come e iusto. Ulterius, esendo per certo asserto patto, nui poueri siamo tenuti dar per offerta al'Abbate di s. Grisogono una parte de pesce che prendemo, qual e sta interpretata l'ottauro; et questo, per antiqua consuetudine, se daua prima detratte le nostre spese, et hora siamo astretti a douer dar ditta parte auanti habbiamo trato esse spese, che sara la total ruina nostra. Per tanto supsichiamo vostra Serenita, voglia cometter alli predeci clarissimi Rettori et successori, non ne habbiamo astringer a paghar tal parte, se prima non serano cauate le spese nostre, come è justo e raggioneole, seruando incio l'anticha et inueterata consuetudine senza prejuditio delle ragioni nostre quodcunque de far conoser coram iudicibus competentibus tal parte de raggione non li spettan et questo con buona grazia de Serenita vostra, ala quale se rivolgiamo. — DAZ, Spisam. sv. Kršev. kaps. XIV., br. 257.

Serenissimo Principe, Illma Signoria

Non senza ragione se dice, che la verita è fiola de tempo, et non senza (!) causa questo dicemo noi poueri piscatori delle Insule de Zara, percio che siamo stati gran tempo oppressi, dilaniati et sofochati de insupportabil graueza, senza che maj habiamo saputo la ragione de nostri potentissimi aduersari fratti de s. Grisogono et comunita de Zara. Et quali, senza alcun fudamento (!) de raggion, ne astringono oltre

u toj žalbi oni se jednako tuže i na sam grad Zadar, tako da je vjerojatno u samoj upravi zadarske općine bilo onih, koji su ih potkopavali: » . . . bili smo dugo vremena ugnjetavani, mučeni i gušeni nepodnošljivim nametima, a da nismo nikad znali razlog (zbog kojega nas progone) naši veoma moćni protivnici fratri (samostana) sv. Krševana i zadarska općina . . . «.⁴⁴ Ovi, t. j. redovnici samostana sv. Krševana, bez ikakva temelja i prava, koje pripada samo Sinjoriji, sile ih, da im daju osmi dio od ulova riba, koju daću zovu tribunijom, teret za njih nepodnošljiv. Međutim je veliki i pravedni Bog htio, da se pronađu stara pisma, iz kojih se saznala istina kroz toliko vremena pritajena, t. j. da su se u prijašnja vremena ribari s malim mrežama potegačama obavezali davati samostanu osmi dio od ulova, ali kao milostinju i dar svecu, a sada se ustvrdilo, da su oni dužni davati osmi dio od lokarda, odnosno šnjura i skuša, na koji dar, međutim, ne mogu se obavezati oni, t. j. ribari, koji nisu dužni davati porez na more, koje je slobodno i javno i pripada samo Sinjoriji. Redovnici su od vremena do vremena sve više proširivali svoja traženja prema ribarima na potpunu propast i nesreću ribara. Samostan i grad su proširili svoja traženja iza god. 1524. i na novi način lovljenja srdela pomoću velikih mreža potegača, kao da se radi o starim obavezama. Iako se radi o novom ribolovu na srdele i premda je Senat obavezao ribare

li datii de ragion spectanti ad vostra Serenita a pagar certa portion de spese, che la chiamano Tribunia, che le l'ottava parte de tutto quello prendono de pesce, peso a nui insupportabile. Hora el grande et justo Idio ne ha fatto trouar le scripture, dele qual habiamo scoperto il vero, gia tanto tempo a nuoi celato, per cio che se vede pur chiaro per le assortie et tal qual sue scriture alcuni pescatori peschauano cum gripie, cioe rette piccole per elemosina, ouero ofertta l'ottava de pesce che prendevano, al corpo de s. Grisogono, et presentia essere sta dechiarito ditti peschatori essere tenuti de lacertis videlicet, de scombri et suri la qual assorta offerta non puol obligar noi ne mancho dar seruitu al mar che e publico et de Vostra Serenita et de tempo in tempo hanno pro sententia et taliter qualiter fatti ampliare tal sue assortie raggione con total nostro malfitio et jactura (!). Parmo che del mille cinquecento et vinti quatro fu trouato uno nouo modo de pigliare sardelle cum tratte insolite a pigliare in ditti loci pro inanti, onde che dicta spettabil comunita et Reuerendi frati et non opstante che tal prender de sardelle sia statta invention noua et che dal Escelentissimo consiglio de preghadi non habbiamo altro cargo che pagar li datii et trantesimo, ne astringono a paghar la ditto tribunia per il che siamo reduitti de tratte numero sesanta a tratte numero 18, et ancho queste se reduranno in niente per cio che per strusie et ancho la spesa grande che non potemo piu durar, la qual cosa e contra la bona mente et con danno de vostra signoria, rispetti alli datii soi. Per tanto noi Luca Ginaucich et Zorzi Paronich peschatori nomine nostro et agenti de li preditti peschatori de le soprascripte insule comparemo alli piedi soi et humuliter la suplicamo, la sia contenta commetter la cognitione dele lettere de vostra supplica facte con clausa de 1465, 6 feuer date al Magnifico et tunc conte et vice capitano de Zara et li grauami che pretendemo de tutte le sententie de tempore in tempus ab inde secute et demum la cognitione dela presente difficulta de pagar la asserta tribunia consecutis et dependentibus alle 25 de excelentissimo consiglio de preghadi aut a chi meglio parci alla vostra serenita quali seruatis seruandis habiano ad aminstar bona justitia con liberta de poner quelle parte che alloro pareranno pro justitia con liberta de poner quelle parte che alloro pareranno pro justitia il che facendo saremo certi de esser sinceramente iudicati et con ssa iudicatura sara posto fine ad ogni nostra difficulta et questo con bona grazia, di vostra serenita alla quale humilmente se racomandamo. I. mj. 254 i 257.

⁴⁴ I. mj.

u vezi s time samo na davanje carine i tridesetine, grad i samostan sile ih, da daju i za ulovljene srdele tribuniju. To ih je upropastilo i zato sada imaju samo 18 mreža potegača prema 60 prijašnjih potegača. Ako se ova-ko dalje nastavi, ribari će izgubiti i tih 18 preostalih potegača, jer ne mogu izdržati te pretjerane namete. To se protivi zdravom razumu i ide na štetu same Sinjorije. Zato su došli pred Senat Luka Ivančić (Giuncich) i Juraj Paronić u ime ostalih ribara s mrežama potegačama te mole, da budu oslobođeni novih nameta, na koje ih u posljednje vrijeme sile grad Zadar i samostan sv. Krševana.⁴⁵

Na ove žalbe zadarskih otočkih ribara mletačka je vlada 22. svibnja 1546. zatražila od zadarske općine, da pošalje u Mletke svog čovjeka dobro o stvari obaviještena i upućena, kako bi Senat mogao stvar dobro ispitati i pravedno je riješiti.⁴⁶

Kao što nas sačuvana vrela ne upućuju u detalje parnice između početka reprize procesa 1532. i god. 1546., tako nam nisu sačuvani ni detalji o toku parnice ni iza te godine. 30. prosinca 1547. god. samostan sv. Krševana uputio je zadarskoj općini molbu, da mu općina dopusti pozajmiti dva kaleža od ženskog samostana benediktinki sv. Marije u Zadru za službu božju, budući da se u parnici protiv ribara toliko istrošio, da je bio prisiljen založiti kod općine svoje srebrne kaleže. Samostan se obavezuje, da će do rujna iduće godine vratiti ta dva kaleža na njihovo prijašnje mjesto, t. j. samostanu sv. Marije. U molbi samostan teško optužuje ribare, da su ga neopravdano mučili i uznemirivali.⁴⁷ Gradsko je vijeće prihvatilo molbu priora samostana i odobrilo, da se rečeni kaleži mogu pozajmiti od samostana sv. Marije.

Za rješavanje parnice bila su izabrana desetorica članova mletačkog Senata. Da bi se parnica pravednije riješila, grad Zadar i samostan sv. Krševana zamolili su vladu, da odredi 20 članova, koji će rješavati parnicu. Oni su vjerojatno računali na neslogu, koju bi eventualno izazvali među većim brojem sudaca. Mletački je Senat 20. kolovoza 1548. i na to pristao i odredio drugu desetoricu u tu svrhu.⁴⁸ Na povećanje sudaca pristali su i zastupnici ribara, pouzdavajući se u opravdanost svoje stvari.

U zaključku procesa samostan i grad je zastupao govornik t. j. advokat općine *Petar Fanfogna*, a prisustvovali su mu i redovnici samostana *don Benedikt* i *don Placit*. Pošto su suci dobro proučili sve stare spise, koji se tiču parnice, i ispitali navedene dokaze jedne i druge strane, da bi

⁴⁵ Vidi bilj. 43., drugu žalbu.

⁴⁶ I. mj. br. 255.

⁴⁷ »E' nota a Vostra Signoria l'Indebita Vessatione che m'è sta mossa per questi Isolani pescatori dall'Antiquissima Tribunia delli pesci spettanti a questo nostro Monasterio, e la gran spesa che per deffension di questa Causa finhora habbiamo fatto et conuenendomi far delle altre spese et azzo che per mancamento del Danaro le ragioni miei non periuanno habbiamo per ditto vrgientissimo bisogno impegnato due Calici d'Argento di quelli che all'uso quotidiano per il Culto Diuino adoperauimo, Essendo rimasti senza Calici, si supplica a Vostra Signoria per me Prior e monaci del monasterio di s. Grisogono di questa Città che si piacqui conedermi per conto di imprestido due altri Calici . . .« I. mj. 252.

⁴⁸ I. mj.

kanočno priveli kraju taj spor, donijeli su ovo rješenje: *ubuduće svi ribari s mrežama potegačama Zadarskog arhipelaga i svih ostalih mjesta mogu slobodno loviti ribu i bacati rečene trate i ostale vrste oruđa za ribolov po svim obalama i javnim mjestima bez ikakve obaveze na davanje tribunije. Oni time nisu oslobođeni davati uobičajeni dacij državi i opskrbljivati grad potrebnom količinom srdela. Ribari ovim rješenjem nisu oslobođeni od rečene tribunije, kada love u uvalama i mjestima rezerviranim samostanu i gradu, na što su bili obvezani i u prošlosti.*⁴⁹

ZAKLJUČAK

Na čiju je konačno stranu stala mletačka vlada i tko je dotada bio oštećen i uskraćen u svojim pravima, i kome su ta prava ovom presudom povraćena? Da se na to pitanje odgovori, potrebno je rekapitulirati kroz analizirane spise pravnu stranu njihovu i veze samostana sv. Krševana i grada Zadra s ribolovom u Zadarskom arhipelagu.

Već najstarija isprava, koja se dotiče ne samo ribarstva u Zadarskom arhipelagu, nego i duž cijele dalmatinske obale, iz circa 995. uspostavlja tu vezu. U 10 st. očito je grad Zadar bio vlasnik svih lovišta riba na Zadarskom otočju, kad je rečene godine prodao stanovnicima Zadra lovišta riba na Dugom otoku i na Molatu. Iz toga, što su kupci tih lovišta riba imali pravo na ubiranje četvrtine od ulova riba, vidi se, da je i grad Zadar imao pravo na to. Grad je to pravo prodao tom prilikom zadarskim plemićima. Zbog svađa i tučnjava između plemića oko diobe ulovljene ribe gradski je prior uspio nagovoriti plemiće, da svoje pravo ustupe samostanu sv. Krševana. Tako je to pravo stekao god. 995. samostan sv. Krševana.

Po tradiciji zadarski su se ribari 1056. obavezali davati samostanu sv. Krševana jedan dio od ulova riba, iako nije bilo time određeno, na koji dio od ulova riba ima pravo rečeni samostan. To je pravo potvrđeno samostanu god. 1078., a 1096. zadarski je prior Drago ustupio samo-

⁴⁹ »L'andara parte che non ostante alcuna altra deliberatione in contrario et alla presente repugnante per autorità di questo Collegio sia preso et fermamente deliberato et così osseruar si debba nell'auenire inuiolabilmente che tutti li pescadori de tratte delle Isole de Zara et de cadaun altro luoco possino et habbino libertà di pescar et tirar dette tratte et ogni altra sorte d'instrumenti de pescar nelli lidi, et altri luochi pubblici senza carico alcuno della Tribunia, ma ben debbano pagar li datii soliti et ordinarii dell'illmo Dominio et medesimamente quella quantità di sardelle che sono tenuti per bisogno della Città de Zara. Pescando ueramente con tratte nelle ualle et altri luoci de particolari detratte prima le spese siano in tal caso obligati pagar la Tribunia come è stato solito per il passato.

Tenor secunde partis non capte.

Vuol che li pescadori de Zara et Isole sue possino pescar sardelle et ogni altra sorte de pesce con tratte et qualunque altre rete, così nel mar, come nelli lidi di quello senza grauezza alcuna de Tribunia. Nelle Valle ueramente et qualunque altre peschiere de particolari, così delli Venerabili Monaci di S. Grisogono, come de' Nobili, Cittadini o altri del Popolo pescando con tratte e altre rete de consenso delli padroni di quelle siano obligati pagar quella parte e tribunia della quale saranno d'accordo fra di loro.« I. mj. br. 25.

stanu sv. Krševana sve prihode, koje su primali zadarski priori na otoku Vrgadi, među njima i dva lovišta riba. Time je pravo tog samostana prošireno bilo i na otok Vrgadu.

Više je nego shvatljivo, što su tokom vremena potomci zadarskih ribara i ribara Zadarskog otočja nastojali izbjeći svojim obavezama prema gradu i samostanu. Bilo je pokušaja od strane ribara obavezati samostan, da i on sa svoje strane daje nešto kao protivuslugu. Takvi su bili pokušaji ribara, da samostan prizna obavezu davati ribarima po jedan sir (spor iz god. 1233) ili davati im po jedan hljeb i kvartuč vina (spor iz god. 1466). U obje te prilike radilo se o tobožnjim obavezama samostana prema ribarima, na koje je samostan bio vezan prilikom donošenja riba samostanu; nisu, dakle, uopće bile u pitanju obaveze ribara prema samostanu, da mu donesu jedan dio od ulova riba, jer su se one pretpostavljale.

Spor između samostana sv. Krševana i grada Zadra s jedne i šibenskih ribara s druge strane iz god. 1485. potvrdio je i precizirao to pravo na osmi dio od ulovljenih riba, koje se pravo htjelo u sporu protegnuti i na strane ribare, kad love na području Zadra i prodaju ulovljenu ribu na zadarskoj tržnici. To pravo Zadra i samostana nije bilo zanijekano od strane ribara ni u parnici iz god. 1500, kojom su prilikom ribari priznali samostanu i gradu pravo na ubiranje osmine od ulovljenih riba, ali samo za lov na ribe u Zadarskom kanalu, t. j. u neposrednoj blizini grada i prodane na gradskoj tržnici. Ribari su tom prilikom zanijekali te obaveze za lov na ribe na drugim područjima, koje ne bi prodavali na zadarskoj tržnici. Ribari su tada izbjegli precizirati svoje obaveze prema samostanu sv. Krševana, kada love ribu u njegovim lovištima na Molatu, Dugom otoku i Vrgadi. Budući da je tu parnicu sudio zadarski gradski sud, nije čudo, što je on u korist grada i samostana riješio spor i odredio, da su otočki ribari dužni davati gradu i samostanu osminu od ulova riba ili tribuniju, kad god prodajna cijena od ulovljenih riba nadmašuje svotu od deset malih solida. Ta granica nije sadržana ni u jednom od starih dokumenata, na koji se zadarski sud mogao pozvati. Osim toga zadarski je sud proširio staro pravo grada i samostana na sva područja bez razlike, pripadala ona gradu i samostanu ili ne. U ovoj nepravednoj presudi zadarskog suda sadržan je pravni spor između ribara s jedne i grada i samostana s druge strane, koji će izbiti tridesetih godina 16. st.

God. 1524. zadarski plemić Šimun de Cedulinis primijenio je u ribolovu na srdele (a lov na sredele se tada po prvi put u poznatim ispravama spominje) nov način s velikim potegačama na otvorenom moru pri svijetlu drvenog ognja. Da se na taj novi način lovljenja riba ne može primijeniti stari sistem daća, nisu htjeli uvidjeti ni grad Zadar ni samostan sv. Krševana. Tu leži glavni razlog spora, koji je doveo do reprize parnice između ove dvije strane. U zaslugu mletačke vlade treba upisati što je uvidjela svu težinu nepravde, koju su nastavili nanositi grad i samostan otočkim ribarima primjenjujući stare namete na nov način lovljenja riba, koji nije bio nipošto vezan sa starim obavezama, i inače na druge načine onemogućivali razvoj ribarstva po no-

voj metodi. Vjerojatno je tu barem dijelom djelovao i osjećaj čovječnosti, ali je kod mletačke vlade glavni motiv bio bez sumnje razbor, kojim je ona uvidjela sve prednosti i koristi, koje država može imati od novog načina lovljenja riba, i tako je ekonomski momenat odnio prevagu i vlada je spriječila dalje eksploatiranje ribara od strane grada i samostana, te tako omogućila razvoj ribarstva po novom načinu, prema kojemu se pokazala veoma naklona već prilikom rješavanja spomenute molbe Šimuna de Cedulinis. Ovog puta je vlada stala na branik pravde, jer su na krivom putu bili i samostan i grad Zadar, htijući primijeniti stare daće na novo poslovanje i proširiti djelokrug starih obaveza, koje su bile strogo lokalno određene na bližu okolinu Zadra i na određena lovišta na Molatu, Dugom otoku i Vrgadi, a ne na cijeli Zadarski arhipelag i još manje na otvoreno more, gdje se pretežno odvijao novi ribolov s velikim potegačama. Otuda i opravdanost presude mletačke vlade.

Kasnije pak žalbe zadarskih otočkih ribara protiv njihovih protivnika — samostan sv. Krševan je onda već bio izgubio svaku važnost, utjecaj i borbenost — i ponavljanje njihove jeremijade iz stoljeća u stoljeće »noi poveri pescatori di scogli di Zara«, koje se provlači kroz spis dalmatinskih generalnih providura i zadarskih knezova, zasjenili su pravednu presudu mletačkog senata i dokazali, da je eksploatacija većine od strane manjine sastavni dio klasnog društva.

R é s u m é

LA RÉSISTANCE AU XVIe S. DES PÊCHEURS DE L'ARCHIPEL DE ZADAR AUX CONTRIBUTIONS DUES AU COUVEN DE ST. KERŠEVAN ET À LA VILLE DE ZADAR

Après avoir démontré par quelques données statistiques la richesse des poissons de la côte dalmate, l'auteur constate un manque total d'études historiques sur la pêche dalmate. D'autre côté, bien que la Dalmatie abonde des sources historiques, celles sur la pêche sont tout de même bien rares.

Les obligations des pêcheurs de l'archipel de Zadar envers le monastère du s. Chrysogone et la commune de Zadar remontent au Xe siècle. C'est vers 995 que la commune de Zadar céda au monastère du s. Chrysogone les pêches à Telaščica sur l'île de Dugi otok (in insula Tylago) et sur celle de Molat. En 1056, à l'occasion de l'invention du corps du s. Chrysogone, les pêcheurs de Zadar et de ses îles eux-mêmes promirent par serment de donner au monastère du s. Chrysogone une partie de toutes leurs pêches. Leurs descendants quand même tant de fois tâchèrent d'éviter à cette obligation, d'où sortirent plusieurs conflits entre eux et le monastère ci-dessus nommé.

En 1524 Siméone de Cedolini, un noble citoyen de Zadar, inventa une méthode nouvelle de pêcher avec des filets tractoires nommés »tratte«. Il n'est pas cependant dans les sources connues indiqué en quoi consiste vraiment cette nouveauté. La commune de Zadar et le monastère du s. Chrysogone quand même voulurent étendre les obligations antiques des pêcheurs de l'archipel de Zadar envers la commune et le monastère à la nouvelle méthode de pêcher. Les pêcheurs des filets tractoires alors s'opposèrent décidément à cette tentative de la commune et du monastère, d'où ce procès de 1530 à 1548 fait à la commune et au monastère par les pêcheurs des filets tractoires devant le Sénat de Venise. C'est au bon sens du Gouvernement de Venise qu'on doit attribuer la juste solution du conflit d'après laquelle les pêcheurs étaient soumis aux impôts ordinaires d'autrefois dans les lieux de l'archipel bien déterminés et ils obtinrent pleine liberté de pêcher ailleurs et surtout sur la haute mer. C'est l'un des cas bien rares où la raison l'emporta sur l'intérêt des classes dirigeantes.